

Edmund Wojnowski

"Obwód Kaliningradzki: przegląd faktów, wydarzeń, opinii", Olsztyn 2002 : [recenzja]

Echa Przeszłości 3, 258-263

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

w zakresie konstrukcji pracy. Konieczne jest umiejętne pogodzenie zasadniczego wątku relacjonującego i podsumowującego określony etap badań naukowych autora z opisami podstawowych standardów, terminów i pojęć informatycznych. Z zadania tego Rafał T. Prinke wywiązał się znakomicie, ilustrując tekst umiejętnie dobranymi przykładami i licznymi diagramami, ułatwiającymi zrozumienie trudnych niejednokrotnie dla niespecjalistów zagadnień. Stąd jego opracowanie – obok zasadniczej funkcji monografii naukowej – z powodzeniem może pełnić dla pewnych grup czytelników także rolę poradnika, specjalistycznego leksykonu czy też podręcznika, systematyzującego określoną gałąź wiedzy. Znajdzie tu coś dla siebie zarówno historyk doświadczony w stosowaniu technologii cyfrowej, pragnący np. przypomnieć sobie podstawy pracy z TEI, jak i początkujący, szukający wyjaśnienia trudniejszych pojęć i terminów. Od technologii cyfrowej nie ma odwrotu. Metody komputerowe odgrywać będą obiektywnie coraz większą rolę w postępie nauki historycznej. Wymaga to już dzisiaj dostosowania do tych procesów systemu kształcenia studentów historii⁴. Dlatego *Fontes ex machina* (ew. wybrane fragmenty) można polecić jako lekturę w ramach realizacji akademickiego przedmiotu „nauki pomocnicze historii”.

Krzysztof Narojczyk

**„Obwód Kaliningradzki. Przegląd faktów, wydarzeń, opinii”.
Biuletyn Towarzystwa Naukowego i Ośrodka Badań Naukowych
im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie. Olsztyn, wrzesień 1994
– sierpień 2002 (96 numerów).**

Na kształt stosunków i współpracy transgranicznej i przygranicznej województw północno-wschodniej Polski z Obwodem Kaliningradzkim RFSRR po 1990 r. miały wpływ zarówno przekształcenia ustrojowe w Polsce, jak i działania reformatorskie w ZSRR, umownie określane jako „pierestrojka”.

Zanim Prezydium Rady Najwyższej ZSRR anulowało status Obwodu Kaliningradzkiego jako obwodu zamkniętego, niedostępnego dla cudzoziem-

⁴ Jako pierwszy w 1993 r. projekt programu informatycznego kształcenia historyków zgłosił Michał Kopczyński, *O możliwościach i nieodzownej potrzebie zastosowania w naukach historycznych maszyny zwanej komputerem*, w: *Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych historii w Polsce*, pod red. M. Rokosza, Kraków 1995, s. 264-271. Po kilku latach przedstawił zmodyfikowaną wersję swoich postulatów programowych, *Przyszłość technik ...*, s. 190-191.

ców w 1990 r., wojewodowie województw graniczących z Obwodem, zwłaszcza wojewoda elbląski Olszewski, nawiązali nieformalne kontakty z czynnikami kaliningradzkimi.¹

Z ówczesnym premierem ZSRR rozmawiał natomiast w 1988 r. prezes rady nadzorczej Deutsche Bank Friedrich Wilhelm Christiansen. Proponował on stworzenie w oparciu o Kaliningrad strefy wolnego handlu, która poprzez udogodnienia inwestycyjne i podatkowe mogłaby przekształcić się w centrum przemysłowe i technologiczne dla wspólnych niemiecko-rosyjskich przedsięwzięć.² Tego rodzaju strefa mogłaby wg niego dla Zachodu oznaczać postawienie przez Rosję na związanie się w przyszłości z EWG (UE), gdyby natomiast poszerzyć tę strefę na Litwę, Łotwę i Estonię, tworząc Region Hanzeatycki Balticum, mogłaby w krótkim czasie spełniać funkcję lokomotywy dla całej gospodarki Rosji.³

Odpowiedź premiera N. Ryzkowa brzmiała: „Niech Pan tego problemu przez najbliższe czterdzieści lat nie podnosi”⁴

Już we wrześniu 1991 r. Obwodowi Kaliningradzkiemu nadano status wolnej strefy ekonomicznej.⁵ Zainteresowanie międzynarodowe Obwodem Kaliningradzkim rozszerzało się. Zwłaszcza państwa basenu Morza Bałtyckiego wykazywały wzrastającą aktywność wobec tego Obwodu. Powstała w 1992 r. Rada Państw Bałtyckich w roku swego utworzenia powołała grupę studyjną „Region Hanzeatycki Balticum” i delegowała jej przedstawicieli do Kaliningradu. Wśród przesłanek rozwoju tego regionu wysuniętych przez ten zespół znajdują się:

- wprowadzenie i uregulowanie pluralistycznego, wolnościowo-demokratycznego porządku politycznego jako podstawy gospodarki rynkowej,
- ścisłe powiązanie z EWG. Obwód Kaliningradzki powinien być rozwijany jako rosyjski Euroregion Königsberg i torować drogę do EWG Rosji i państwom Wspólnoty Niepodległych Państw,
- prywatyzacja przedsiębiorstw przemysłowych, gospodarstw rolnych i zakładów usługowych powinna być przeprowadzona przez instytucje powiernicze (Treuhandanstalten),
- włączenie Kaliningradu do projektu Via Baltica i uzupełnienie go autostradą hanzeatycką z Sankt-Petersburga przez kraje bałtyckie, Kaliningrad, Gdańsk, Szczecin do Lubeki i Hamburga.⁶

¹ Zapis własny z rozmowy z Olszewskim.

² W. Böhm, A. Graw, *Königsberg morgen Luxemburg an der Ostsee*, Arendorf 1993, s. 112.

³ Ibidem, s. 113.

⁴ Ibidem, s. 105.

⁵ Ibidem, s. 115.

⁶ Ibidem, s. 116, 117.

Wątek hanzeatycki w myśleniu o przyszłości Kaliningradu obecny jest wśród elit niemieckich. We wrześniu 1992 r. otwarto tu Hanse Kolleg. Pan Christiansen obecny na otwarciu stwierdził m.in.: „Ten region powinien być otwarty nie tylko dla Polaków i Niemców, ale także dla Litwinów, a przede wszystkim dla skandynawskich sąsiadów. Chodzi o rozwój tego obszaru w europejskim kontekście [...] Im bardziej otwarty okaże się Królewiec, tym korzystniejsze jest to dla idei europejskiej [...] O żadnej germanizacji nie może być mowy.⁷

Europejski kontekst przyszłego rozwoju Obwodu Kaliningradzkiego uwidoczni się także w przyszłości w różnych inicjatywach nie tylko ze strony państw należących do UE.

Rok 1990/91 cechują w Obwodzie Kaliningradzkim skomplikowane zmagania między reformatorami a siłami zachowawczymi. Mają one miejsce na wszystkich płaszczyznach życia politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Za cezurę tych zmagania można przyjąć rozwiązanie ZSRR w grudniu 1991 r., chociaż położenie geopolityczne Obwodu Kaliningradzkiego zmieniło się po ogłoszeniu niepodległości przez Litwę. Stał się on enklawą czy strukturą rosyjską nad Bałtykiem, co miało niewątpliwy wpływ na określenie jego roli geostrategicznej w polityce Rosji. Można z grubsza dopatrzeć się dwóch kierunków myślenia w tej sprawie:

– reprezentowany przez Jurija Matoczkinia uosabiającego obóz reformatorski, optujący za koncepcją otwarcia Obwodu na Zachód i szukania zbliżenia z EWG,

– utożsamiany z osobą ówczesnego wicepremiera rządu rosyjskiego Siergieja Szachraja, który reprezentował obóz patriotyczno-nacjonalistyczny, opowiadający się za daleko idącym podporządkowaniem Obwodu Moskwie i preferujący jego rolę jako najbardziej na zachód wysuniętej rubieży Rosji z podkreśleniem jego funkcji militarnej.

Obecność obydwu orientacji w życiu politycznym Obwodu jest odczuwalna. J. Matoczkin stara się o utrzymanie i pogłębienie kontaktów z organami EWG, o pozyskiwanie funduszy pomocowych EWG. Elementem orientacji zachodniej można nazwać zainteresowanie władz kaliningradzkich rozwojem współpracy z Polską. W 1992 r. doszło do polsko-rosyjskiego okrągłego stołu na temat współpracy z Obwodem Kaliningradzkim. Obradom przewodniczyli wicepremierzy Polski i Rosji, a sposób rozwiązywania problemów uznano za owocny na tyle, że na następnym spotkaniu przy okrągłym stole, które odbyło się w 1993 roku koło Olsztyna, ustalono celowość powołania stałego organu koordynującego współpracę obydwu regionów.

⁷ Ibidem, s. 176, 177.

Powołano do życia Polsko-Rosyjską Radę do Spraw Współpracy Regionów Rzeczypospolitej Polskiej z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej. Rada składała się z 21 osób z każdej strony, a jej współprzewodniczącymi byli prof. Jurij Matoczkin, szef administracji Obwodu Kaliningradzkiego oraz Kazimierz Korona, podsekretarz stanu w Urzędzie Rady Ministrów RP. Zasygnalizowane zaledwie tendencje zmian w Obwodzie Kaliningradzkim, zarysowujące się poszukiwania jego nowego miejsca w stosunkach międzynarodowych, a także szanse na rozwój korzystnej dla obu stron współpracy polsko-kaliningradzkiej, nie znajdowały oczekiwanego odzwierciedlenia w polskich środkach masowego przekazu. Zapotrzebowanie na informacje o Obwodzie Kaliningradzkim, zwłaszcza w administracji państwowej, w gospodarce, w służbach związanych z wymianą transgraniczną oraz innych dziedzinach życia województwa wzrastało. Biorąc to pod uwagę, ówczesny Wojewoda Olsztyński, dr Janusz Lorenz zwrócił się do Ośrodka Badań Naukowych i Towarzystwa Naukowego im. Wojciecha Kętrzyńskiego z propozycją wydawania comiesięcznego biuletynu informacyjnego na temat Obwodu Kaliningradzkiego. Obydwie instytucje podjęły inicjatywę wojewody Lorenza i we wrześniu ukazał się pierwszy numer biuletynu „Obwód Kaliningradzki. Przegląd faktów, wydarzeń, opinii”. Biuletyn Towarzystwa Naukowego i Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie. Podstawą zawartości biuletynu były rosyjskojęzyczne gazety kaliningradzkie – początkowo 6 tytułów, jedna gazeta kaliningradzka niemieckojęzyczna pt. „Königsberg Express”, 6 tytułów prasy niemieckiej, w tym „Der Spiegel”, „Die Zeit”, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, „Das Ostpreussenblatt” oraz 4 tytuły prasy litewskiej. Wykorzystywane przez redakcję tytuły prasowe reprezentowały różne orientacje polityczne i zróżnicowany profil tematyczny. O ile z prasy niemieckiej i litewskiej tłumaczono lub omawiano wszystkie artykuły dotyczące współczesnego Obwodu Kaliningradzkiego, to w przypadku prasy rosyjskiej dokonywano selekcji, wybierając artykuły najtrafniej ujmujące dany temat. Po kilkunastu numerach ukształtowała się zarówno szata graficzna biuletynu, jak i podział jego zawartości na działy tematyczne odzwierciedlające najważniejsze zjawiska życia politycznego, gospodarczego i społecznego Obwodu. Oto ich tytuły: *Sytuacja społeczno-polityczna, Partie polityczne, Organizacje społeczne, Związki wyznaniowe, Duma Obwodowa, Administracja Obwodu, Z życia Floty Bałtyckiej, Bezpieczeństwo publiczne, Gospodarka Obwodu, Kaliningrad – Świat, Kaliningrad – Polska, Kaliningrad – Niemcy*, ostatnio także *Unia Europejska – Kaliningrad*. Wprowadzenie tego działu wynika ze znacznego nasilenia się kontaktów organów UE z Obwodem, a także rządem Federacji Rosyjskiej oraz ze zmieniającej się roli

Obwodu Kaliningradzkiego w strategii geopolitycznej Rosji. Oprócz prasy – zwłaszcza kaliningradzkiej, której liczba tytułów wzrasta do 15, na łamach biuletynu w coraz szerszym zakresie goszczą informacje z Internetu. Dotyczy to zwłaszcza dokumentów opracowywanych przez Unię Europejską i rząd Federacji Rosyjskiej. Wykorzystywana do opracowania biuletynu prasa kaliningradzka gromadzona jest przez bibliotekę naukową Ośrodka Badań Naukowych, która od siedmiu lat jako jedyna w Polsce posiada jej podstawowe tytuły.

Redakcja biuletynu utrzymuje kontakty z Uniwersytetem Kaliningradzkim oraz placówkami zajmującymi się współczesnymi problemami Obwodu. Była organizatorem międzynarodowego seminarium z okazji 50-lecia konferencji w Poczdamie (VII 1945) z udziałem prominentnych przedstawicieli Kaliningradu. Redaktor biuletynu uczestniczył też w sesji naukowej z okazji 50 rocznicy utworzenia Obwodu Kaliningradzkiego, zorganizowanej przez uniwersytet kaliningradzki oraz sesji naukowej poświęconej kaliningradzkiej służbie archiwalnej.

Szczególnie owocna jest współpraca redakcji biuletynu z Konsulatem Generalnym RP w Kaliningradzie. Oprócz bieżących konsultacji konsul generalny uczestniczy czynnie w organizowanych okresowo przez redakcję biuletynu seminariach poświęconych wybranym bieżącym problemom Obwodu Kaliningradzkiego, w czasie których referentami są członkowie redakcji. Swój dorobek badawczy publikują oni w czasopismach naukowych oraz w wydawnictwach zwartych. We wrześniu 2001 r. ukazała się publikacja *Przesiedleńcy opowiadają*. Są to relacje osadników w Obwodzie Kaliningradzkim z lat 1945 – 1952, przygotowane pod kierownictwem prof. J. Kostjaszowa przez zespół młodych uczonych kaliningradzkich. Praca ta nie ukazała się w druku w Kaliningradzie, została natomiast w 2000 r. wydana w Niemczech oraz w Olsztynie. Przygotowane do druku jest tłumaczenie pamiętników znanego reformatora, pierwszego szefa administracji Obwodu Kaliningradzkiego prof. Jurija Matoczki.

Brak jest dotychczas całościowego opracowania pięćdziesięcioletnich dziejów Obwodu Kaliningradzkiego, wobec czego w polskiej opinii publicznej funkcjonują propagandowe opracowania fragmentów dziejów Obwodu z okresu radzieckiego oraz jednostronne, a czasami wręcz tendencyjne relacje prasy polskiej. Redakcja biuletynu, świadoma rosnącego zainteresowania problemami współczesnymi Rosji i Obwodu Kaliningradzkiego, rozpoczęła pracę nad opracowaniem kompendium wiedzy o tym Obwodzie. Powinno ono ukazać się w roku 2002 i zainteresować pracowników administracji państwowej i samorządowej, przedsiębiorców, środki masowego prze-

kazu oraz pracowników naukowych i studentów studiujących współczesne dzieje Obwodu.

Wraz z biuletynem, którego niezmienną zasadą jest przekazywanie informacji bez komentarza, elementy którego występują jedynie w słowie od redakcji, kompendium powinno dostarczyć pewnego minimum wiedzy o Obwodzie Kaliningradzkim, pozwalającego na racjonalną ocenę zjawisk zachodzących w tym Obwodzie.

Edmund Wojnowski